

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/339150061>

Ο ξένος και η αποξένωση. Η Κοινωνιολογία του ξένου και το προσφυγικό ζήτημα.

Conference Paper · June 2016

CITATIONS

0

READS

239

1 author:

[Prokopios Orfanos](#)

National and Kapodistrian University of Athens

8 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

The strangers [View project](#)

ΠΑΝΤΩΝ
ΧΡΗΜΑΤΩΝ
ΜΕΤΡΟΝ
ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ (ΕΚΕ)

ΠΡΑΚΤΙΚΑ 5ου ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

η ελληνική κοινωνία στο σταυροδρόμι της κρίσης **έξι χρόνια μετά**

(Αθήνα, 10-12 Δεκεμβρίου 2015)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΩΚΡΑΤΗΣ Μ. ΚΟΝΙΟΡΔΟΣ

Αθήνα, 2016

Τίτλος έκδοσης: ΠΡΑΚΤΙΚΑ 5^{ου} ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (ΕΚΕ), «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ – ΕΞΙ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ».

Ημερομηνία έκδοσης: Ιούνιος 2016

ISBN: 978-960-9596-03-9

Επιμελητής: Σωκράτης Μ. Κονιόρδος

Εκδότης: Ελληνική Κοινωνιολογική Εταιρεία

Αθήνα, 2016

ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ, ΜΑΝΟΥΣΟΣ & ΡΟΝΤΟΣ, ΚΩΣΤΑΣ	Πολιτική συνείδηση και πολιτειακή αρετή στα χρόνια της κρίσης.	337
ΜΑΡΑΤΟΥ-ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ, ΛΑΟΥΡΑ	Γυναικεία επιχειρηματικότητα στη σύγχρονη ευρωπαϊκή πραγματικότητα.	349
ΜΑΡΚΟΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ Γ. & ΚΟΥΤΡΟΥΚΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α.	Διαφοροποιούνται οι ηγετικές/διοικητικές ικανότητες των διευθυντικών στελεχών των σχολείων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το φύλο; Μία εμπειρική μελέτη υπό το πρίσμα της κρίσης.	364
ΜΕΛΕΤΗ, ΒΑΣΙΛΙΚΗ	Οι έμφυλες επιπτώσεις της κρίσης στη γυναικεία απασχόληση στις τράπεζες.	375
ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ, ΑΓΓΕΛΟΣ	Απομάγευση και νεωτερικότητα.	386
ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΣ, ΔΙΟΝΥΣΗΣ	Επιχειρηματικότητα μεταναστών Μουσουλμάνων, στην Αττική.	395
ΜΠΕΛΛΑΣ, ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ Φ.	Οι δυνατότητες των νέων στην Ελλάδα: έμφυλες διαφοροποιήσεις.	410
ΝΙΩΤΗ, ΣΤΕΛΛΑ	Οικονομική-πολιτική κρίση και η δράση ακροδεξιών και νεοφασιστικών κομμάτων στη μεταπολιτευτική Ελλάδα: τα παραδείγματα του ΛΑΟΣ και της Χρυσής Αυγής στο διάστημα 2009-2013.	428
ΞΕΝΟΣ, ΧΡΗΣΤΟΣ	Ο φορντισμός στην κινηματογραφική παραγωγή: μελέτη περίπτωσης της Φίνος Φιλμ.	440
ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ, & ΦΕΡΩΝΑΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ	Κοινωνική αναδοχή: Μια καινοτόμα πρακτική για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η περίπτωση του Δήμου Αγίων Αναργύρων Καματερού.	452
ΟΡΦΑΝΟΣ, ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ	Ο ξένος και η αποξένωση. Η κοινωνιολογία του ξένου και το προσφυγικό ζήτημα.	468
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Γ. & ΦΡΑΤΣΕΑ, ΛΟΥΚΙΑ-ΜΑΡΙΑ	Η πρόκληση της συνδιαχείρισης σε μια προστατευόμενη περιοχή του Αιγαίου: Αναλύοντας τις απόψεις των τοπικών φορέων και των αλιέων στη Σύρο και την Άνδρο.	479
ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΑΝΤΙΓΟΝΗ-ΑΛΜΠΑ & ΜΠΑΛΙΑΣ, ΣΤΑΘΗΣ	Κοινωνία σε κρίση, σχέσεις σε κρίση. Οι εκπαιδευτικοί μιλούν για τους γονείς.	493

Ο ξένος και η αποξένωση. Η Κοινωνιολογία του ξένου και το προσφυγικό ζήτημα¹

Προκόπιος Ορφανός*

Περίληψη

Θέματα σχετικά με τον ξένο, την περιπλάνηση- ενσωμάτωση του και τη σχέση του με τις υπάρχουσες δομές μιας κοινωνίας, έχουν απασχολήσει την Κοινωνιολογία για περισσότερο από έναν αιώνα. Η συζήτηση ξεκινά από μία «παρέκβαση» (*excursus, exkurs*). Ο Georg Simmel (1971 [1908]) αναφέρεται σε ένα σύντομο κείμενό του στον ξένο, που είναι στο μεταίχμιο περιπλάνησης- ενσωμάτωσης.

Αυτό το κείμενο ασκεί επιρροή στην κοινωνιολογική σκέψη στις Η.Π.Α., από τη δεκαετία του 1920 μέχρι και τη δεκαετία του 1970 (Park 1928, Wood 1934, Schuetz 1944, Mc Lemore 1970). Μορφοποιείται μία γνωστική περιοχή με αντικείμενο την «Κοινωνιολογία του ξένου» και παράλληλα η συζήτηση συνεχίζεται μέχρι και σήμερα (Bauman 1998, Skoric 2013).

Στην παρούσα εργασία θα γίνει αναφορά στο κείμενο του Simmel, στην επιστημονική συζήτηση που τροφοδότησε, στη σχέση των θεωρητικών δεδομένων με το προσφυγικό και τέλος, στην κατάσταση του πρόσφυγα που χαρακτηρίζεται από τους όρους της *ρευστότητας*, της *αποξένωσης* και του *τραύματος*.

Λέξεις-κλειδιά: Simmel, Κοινωνιολογία του ξένου, *ρευστότητα*, αποξένωση, διανοούμενοι πρόσφυγες, τραύμα.

Εισαγωγή

Στη σημερινή συγκυρία, το τοπίο έχει διαφοροποιηθεί από τη δεκαετία του 1990. Τότε ένα μεγάλο ρεύμα μετανάστευσης πραγματοποιείται προς τις χώρες της Ε.Ε., από την πρώην Σοσιαλιστική Ευρώπη. Από αυτούς ένα εκατομμύριο άνθρωποι επιλέγουν την Ελλάδα (Ψημμένος, 1995: 36).

Η Ελλάδα γινόταν χώρα υποδοχής. Το ταξίδι της περιπλάνησης και το στοίχημα της ενσωμάτωσης, ξεκινούσε για πολλά άτομα που προέρχονταν από διαφορετικές χώρες, δίνοντας στο σκηνικό ένα πρωτόγνωρο ενδιαφέρον.

Η περιπλάνηση, η συνάντηση, η ενσωμάτωση είναι όροι που συναντάμε στην κοινωνική θεωρία με διάφορους τρόπους. Έτσι, γίνεται αναφορά στον ξένο, τον *νεοεισερχόμενο*, τον «οριακό άνθρωπο». Η Hannah Arendt συσχετίζει τους όρους «μετανάστης» και «νεοφερμένος» στην προσέγγιση του πρόσφυγα (Arendt 2015: 10-11). Εκεί φαίνονται και οι απώλειες που βιώνει ένας εκτοπισμένος, όπως και η συνάφεια των όρων, που όμως για τις κοινωνικές επιστήμες έχουν σημαντικές διακυμάνσεις.

¹ Θα ήθελα να αφιερώσω αυτήν την εργασία, στη μνήμη του δασκάλου και φίλου Θανάση Τζαβάρα.

* Κοινωνιολόγος -ΕΕΔΠΠ, Τμήμα Προσχολικής Αγωγής, ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης.

Ταχυδρομική διεύθυνση: Ν. Πλαστήρα 40, 54250 Θεσσαλονίκη.

Διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου: akisorfa@gmail.com

Παρακάτω θα προσεγγιστούν: (α) ο ξένος κατά τον Georg Simmel [1908], στη συνέχεια θα γίνει αναφορά (β) στον επιστημονικό διάλογο που πυροδότησε, (γ) στην αξία που έχει αυτή η συζήτηση για την εξέταση του πρόσφυγα και τέλος (δ) στη ρευστή κατάσταση που βιώνουν οι εκπατρισμένοι.

Έτσι, αναδύονται θέματα σχετικά με τις πορείες των ανθρώπων, την ένταξη νεοεισερχομένων ατόμων στην κοινωνία και επομένως των διαδικασιών κοινωνικοποίησης, τις πολιτικές, την πολιτική και την εξουσία. Η συνεξέταση του ξένου και των σημερινών αποξενωμένων αναδεικνύει με πολλούς τρόπους κοινωνικά, πολιτικά, ηθικά ζητήματα και διλήμματα, δοκιμάζοντας τα όριά μας.

Ο ξένος του Simmel.

Η *παρέκβαση του ξένου* είναι μία από τις τρεις παρεκβάσεις του Simmel, που αναφέρονται στις χωρικές διαστάσεις της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Η αναφορά στον ξένο γίνεται σε ενικό πρόσωπο, για να προσδιοριστεί ένας κοινωνιολογικός τύπος και όχι ένα μεμονωμένο πρόσωπο (Skoric, Kisjuhas & Skoric 2013: 594, 597).

Όμως, ποιος είναι αυτός ο ξένος για τον οποίο έχει ξοδευτεί τόσο μελάνι;

Ας αναφερθούμε στα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της τυπολογίας, όπως θα μας χρησιμεύσουν εδώ, συμπυκνώνοντας.

1) Δεν πρόκειται για κάποιον που είναι περιπλανώμενος και έρχεται στο παρόν, για να φύγει στο μέλλον. Είναι κάποιος που μένει. Παρά το γεγονός ότι δεν φεύγει, δεν έχει ξεπεράσει την ελευθερία της περιπλάνησης.

2) Έτσι, αυτός ο κοινωνικός τύπος βρίσκεται στα όρια μιας ομάδας, που είναι ανάλογα με τα χωρικά όρια. Δεν βρισκόταν από την αρχή στην ομάδα και μπορεί να προσδώσει ποιοτικά στοιχεία που δεν υπάρχουν ενδογενώς σε αυτήν.

3) Ένα τρίτο στοιχείο είναι η μορφή της αλληλεπίδρασης του ξένου. Εδώ, γίνεται αναφορά σε έναν συνδυασμό απόστασης και εγγύτητας: είναι κοντά και σε απόσταση, μακριά και σε εγγύτητα. Ο τύπος που περιγράφεται από τον Simmel, είναι σε απολύτως θετική συσχέτιση.

4) Ένα επόμενο στοιχείο είναι η υποκειμενικότητα. Ο ξένος δεν υπόκειται σε δεσμούς με τα συστατικά ή με την διάρθρωση της κοινωνικής ομάδας και διακρίνεται για μια «υποκειμενική στάση» (“objective” attitude).

5) Η συσχέτιση με τον ξένο εκφράζεται *αφαιρετικά*. Με αυτόν μοιράζεται κανείς πιο γενικές ποιότητες. Με τα άτομα της ομάδας η σχέση βασίζεται στην *ομοιότητα* χαρακτηριστικών. (Simmel 1908/1971: 143-147)

Σε αυτές τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις, θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο Simmel έγραψε για τον ξένο στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας του χώρου. Πρόκειται για έναν παράγοντα που συνήθως παραβλέπεται (Skoric *et al.* 2013: 589).

Ο ξένος έρχεται ως ένα επιπλέον άτομο σε μία κοινωνία και εδώ το κλασικό παράδειγμα που μεταχειρίζεται ο Simmel, είναι αυτό της ιστορίας των Εβραίων στην Ευρώπη (Simmel *ο.π.*: 144). Τέλος, ο ξένος όπως προσεγγίζεται από τον Γερμανό κοινωνιολόγο, δεν έχει εξορισμού ιδιοκτησία στη γη.

Η πρόσληψη του ξένου στον χώρο της κοινωνιολογίας.

Η επιρροή του ξένου εξαπλώνεται ήδη από τη δεκαετία του 1920 στις ΗΠΑ και η συζήτηση δεν σταματάει ακόμη και μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Υπάρχουν τουλάχιστον τρεις όροι με ξεχωριστό ενδιαφέρον: ο ξένος (*stranger*), ο *οριακός άνθρωπος* (*marginal man*) και ο *νεοεισερχόμενος* (*newcomer*). Ο επιστημονικός

διάλογος παίρνει τέτοια έκταση, ώστε να γίνεται λόγος για την «Κοινωνιολογία του ξένου». Βέβαια η εγκυρότητα του όρου θα υποστεί κριτική (McLemore 1970).

Ο ξένος και ο νεοεισερχόμενος

Η προσέγγιση του ξένου, μοιάζει με την κατάσταση κάποιου, που εμφανίζεται για πρώτη φορά σε μια κοινότητα ή σε μια κοινωνική ομάδα (*group*). Αυτό το θέμα αναλύει η Margaret Mary Wood, στην μελέτη της *The Stranger: A Study in Social Relationships* (1934). Εκεί αναφέρεται σε περιπτώσεις ξένων που εισέρχονται σε μία ομάδα για πρώτη φορά και βρίσκονται μέσα σε αυτή, αλλά δεν είναι μέρος της [... *they are in the group but not of it.*], ενώ δεν αποκλείεται να ήρθαν για να φύγουν (Wood 1934: 44-5). Αν μια ομάδα δεν έχει ποικίλες και πολλές επαφές, το ερώτημα της συμπεριφοράς απέναντι στον ξένο θα παραμένει άλυτο (Wood 1934: 35).

Οι αλλαγές που πιθανό να χρειαστεί να γίνουν στην ομάδα, για να υποδεχτεί τον νεοεισερχόμενο και οι επιπτώσεις αυτών των αλλαγών συναρτώνται με το σύστημα ενσωμάτωσης, τον τύπο της τοπικής κοινότητας, τις περιστάσεις και τους ανθρώπους που εμπλέκονται στις διαδικασίες (McLemore 1970: 86).

Ο Alfred Schuetz αναφέρεται στα κείμενα των Simmel & Wood. Ο ξένος του Schuetz δεν έχει τις εγγυήσεις ότι θα λειτουργήσουν έτοιμες λύσεις για τον ίδιο. Θα πρέπει να θέσει σε επερώτηση ότι φαίνεται αδιαμφισβήτητο στο εσωτερικό της ομάδας.

Στην οπτική του Schuetz, ο ξένος αναφέρεται σε ένα ενήλικο άτομο της εποχής και του πολιτισμού μας, που προσπαθεί να γίνει αποδεκτός ή ανεκτός από την ομάδα που προσεγγίζει. Αναφορά εδώ γίνεται στον μετανάστη, αλλά όχι αποκλειστικά σε αυτόν (Schuetz 1944: 499).

Η ομάδα που προσεγγίζει ο ξένος έχει τη δική της ιδιαίτερη ιστορία που ίσως είναι προσβάσιμη, αλλά δεν έχει γίνει μέρος της δικής του βιογραφίας. Έτσι, ο ξένος μπαίνει στην ομάδα ως νεοεισερχόμενος, με την πραγματική έννοια του όρου.

Για τον «νεοεισερχόμενο», το πολιτιστικό πρότυπο της ομάδας από την οποία προέρχεται, είναι μέρος της δικής του προσωπικής βιογραφίας και παραμένει ενεργό σχήμα ερμηνείας του κόσμου. Έτσι, ο ξένος ξεκινά να ερμηνεύει το νέο κοινωνικό περιβάλλον με τον δικό του «συνηθισμένο τρόπο σκέψης» (*thinking as usual*). Με αυτόν τον τρόπο σκέψης, νέες ενδιαφέρουσες ιδέες που συναντά στη νέα ομάδα, μπορεί να «αποδειχθούν» τελικά ανεπαρκείς (Schuetz, 1944: 502).

Στη συνέχεια ο Schuetz καταλήγει ότι το «πολιτιστικό πρότυπο» (*cultural pattern*) της κοινωνικής ομάδας που προσεγγίζει ο ξένος, δεν είναι ένα όργανο που ξεμπερδεύει προβληματικές καταστάσεις, αλλά μία προβληματική κατάσταση (Schuetz 1944: 506).

Ο ξένος και ο «οριακός άνθρωπος»

Στην περίπτωση του «οριακού ανθρώπου» (*marginal man*) η συμβολή του Robert Ezra Park, που μαθήτευσε κοντά στον Simmel, ήταν καθοριστική.

Ο Park αναφέρει τις διαμάχες και τις συγχωνεύσεις ανθρώπων και πολιτισμών, ως αποφασιστικές δυνάμεις για τη διαμόρφωση της ιστορίας. Κάθε πρόοδος στον πολιτισμό, ξεκινάει με μια νέα περίοδο μετανάστευσης και μετακίνησης πληθυσμών (Park 1928: 881).

Η μετανάστευση μπορεί να δημιουργήσει μια κατάσταση στην οποία, το άτομο παλεύει ανάμεσα σε δύο διαφορετικές πολιτιστικές ομάδες. Έτσι, παράγεται ένας ασταθής χαρακτήρας, ο «οριακός άνθρωπος» (*marginal man*). Στο μυαλό αυτού του τύπου ανθρώπου, η διαμάχη των πολιτισμών συναντάται και αναμιγνύεται (Park 1928: 881).

Ο Park εισάγει παραδείγματα μετακινήσεων, συγκρούσεων και εντάσεων, ως πηγή προόδου για τις κοινωνίες του ανθρώπου. Πολλές μαζικές μετατοπίσεις πληθυσμών

συμβαίνουν εξαιτίας του πολέμου (Park, 1928: 883). Η μετανάστευση συγκρίνεται με μια επαναστατική διαδικασία μετακίνησης, που έρχεται να εκκοσμικεύσει σχέσεις που ήταν ιερές (Park 1928: 885-6, 888).

Για το άτομο, η μετανάστευση δεν είναι μια απλή μετακίνηση, αλλά μια αλλαγή κατοικίας και μια ρήξη δεσμών με τον τόπο καταγωγής (Park 1928: 886-7). Μάλιστα στις αυτοβιογραφίες μεταναστών θα παρατηρήσει ότι συμβαίνει μία διαμάχη του διαιρεμένου εαυτού, ο παλιός εναντίον του καινούριου. Μια διχοτομία που συμβαίνει στον μετανάστη όταν βρίσκεται σε περίοδο μετάβασης και όταν οι παλιές συνήθειες παραμερίζονται και οι νέες δεν έχουν ακόμη σχηματιστεί (Park 1928: 892, 893).

Στο τέλος του ενδιαφέροντος αυτού άρθρου, τονίζεται ότι η κατάσταση του «οριακού ανθρώπου» είναι σχετικά μόνιμη. Το αποτέλεσμα είναι να τείνουμε προς έναν τύπο προσωπικότητας.

Τα δεδομένα σήμερα: ένα παλιό ζήτημα με το περίβλημα της αλληλεγγύης.

Τι θα πράξει μια υπεύθυνη πολιτική σχετικά με τον πληθυντικό και τον ενικό, και πρώτα πρώτα με τις διαφορές μεταξύ των γλωσσών στην αυριανή Ευρώπη και, κατ' εικόνα της Ευρώπης, στην εν τω γίνεσθαι παγκοσμιοποίηση (Derrida 2002: 18);

Τι σχέση μπορεί να έχουν τα παραπάνω με τη σημερινή κατάσταση και με το προσφυγικό ζήτημα;

Ο πρόσφυγας φαίνεται να συμπυκνώνει στοιχεία του *ξένου* και του περιπλανώμενου, του «οριακού ανθρώπου» και του *νεοεισερχόμενου*. Οι τρεις όροι εν μέρει αντιπροσωπεύονται.

Ο *ξένος*, όπως προσεγγίζεται από τον Simmel είναι ένας κοινωνικός τύπος, που δεν αντιστοιχεί πλήρως στον σημερινό πρόσφυγα. Ο τελευταίος είναι εν δυνάμει *ξένος* με τους όρους που προσδιορίστηκαν παραπάνω.

Δηλαδή, δεν βρισκόταν από την αρχή στις υπάρχουσες κοινωνικές δομές, μπορεί να προσφέρει ποιοτικά χαρακτηριστικά που δεν υπάρχουν στην κοινωνική ομάδα που θα εισέλθει. Όμως δεν έχει προσδιοριστεί η κατάστασή του, αν δηλαδή ήρθε για να μείνει ή θα παραμείνει περιπλανώμενος ανάμεσα στη χώρα προέλευσης, τους ενδιάμεσους σταθμούς, τον τόπο εγκατάστασης, όχι από δική του επιλογή.

Επομένως, η επιλογή που του απομένει, για συμμετοχή στα κοινωνικά πράγματα είναι αυτή της απόστασης/μη εμπλοκής/μη μοιράσματος και όχι της δημιουργικής απόστασης/εγγύτητας, όπως συμβαίνει με τον *ξένο* του Simmel.

Ο πρόσφυγας είναι ένας νεοεισερχόμενος στις χώρες της Ευρώπης. Η κοινωνική οργάνωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καλείται να προσαρμοστεί στις εκτεταμένες μετακινήσεις των ανθρώπων, όπως και στην προσέγγιση της Margaret Wood (1934: 35).

Ο πρόσφυγας μοιάζει με τον *ξένο* του Schuetz, μιας και κανείς δεν μπορεί να του εγγυηθεί ότι θα υπάρξουν λύσεις γι' αυτόν. Σίγουρα η άφιξή του, θέτει σε επερώτηση της αξίες της Ευρώπης σχετικά με την υποστήριξη, την αλληλεγγύη, όπως και τη διαδικασία υποδοχής και ενσωμάτωσης. Θέματα που θα θεωρούνταν αυτονόητα, βρίσκονται αιωρούμενα.

Τα ποιοτικά στοιχεία του *ξένου* του Schuetz, δεν είμαστε σε θέση να τα εισπράξουμε στην περίπτωση του σημερινού πρόσφυγα. Ο τελευταίος δεν μπορεί να αλληλεπιδράσει, να δείξει τον δικό του «συνηθισμένο τρόπο σκέψης» και να συνδιαλλαχθεί με το «πολιτιστικό πρότυπο» των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Η πλευρά του «οριακού ανθρώπου» έχει και αυτή το δικό της ενδιαφέρον. Πράγματι, οι μετακινήσεις πληθυσμών και σήμερα και στο έργο του Park, συνοδεύονται από μεγάλες ανακατατάξεις και διενέξεις με αφορμή πολιτικές, φυλετικές ή και θρησκευτικές

συγκρούσεις.

Σε συνέχεια της θεώρησης αυτής, ο οριακός άνθρωπος ζει στο μεταίχμιο, ανάμεσα σε δύο διαφορετικές πολιτιστικές ομάδες. Στην περίπτωση του σημερινού πρόσφυγα, η μία πλευρά αφορά τον πολιτισμό από τον οποίο κατάγεται. Όμως, το άλλο κομμάτι χάνεται μέσα σε μια πορεία περιπλάνησης, εντάσεων, μη εγκατάστασης, ασαφών ορίων και κανόνων, που φαίνεται να ισχύουν στην επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο διαιρεμένος εαυτός και οι εντάσεις που βιώνονται, πιθανό να αυξάνονται λόγω των παραπάνω παραγόντων.

Όπως γίνεται κατανοητό, το κοινωνικό περιβάλλον στις περιοχές μετάβασης και υποδοχής, δεν αποτελεί μια σταθερά με την οποία ο πρόσφυγας θα μπορούσε να συσχετιστεί, συντονιστεί, ή και να ενταχθεί μέσα από τις εντάσεις.

Στην Έκθεση του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης για τον μήνα Σεπτέμβριο (2015), γίνεται αναφορά στην έκταση των προσφυγικών ροών για την Ελλάδα, η οποία τριπλασιάστηκε κατά τους καλοκαιρινούς μήνες του 2015.

Επομένως έχουμε υπαρκτά ζητήματα που εντείνονται τον τελευταίο χρόνο. Όμως, το θέμα των προσφυγικών ροών που απασχολεί ιδιαίτερα τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, δεν έχει προκύψει πρόσφατα.

Βλέποντας προσεκτικά τις ετήσιες εκθέσεις για τις «παγκόσμιες τάσεις» (*Global Trends*) της Ύπατης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες των Ηνωμένων Εθνών, εμφανίζονται μεταβολές στις προσφυγικές ροές. Για παράδειγμα η Συρία ήταν στις δημοφιλέστερες χώρες υποδοχής προσφύγων για το 2011 (755.400). Η κατάσταση ανατρέπεται την επόμενη χρονιά και το 2013 οι προσφυγικές εκροές ξεπερνούν τα 2,4 εκατομμύρια άτομα (2014: 15).

Σε παγκόσμιο επίπεδο οι προσφυγικές ροές βρίσκονται στο υψηλότερο σημείο για τα τελευταία 20 χρόνια. Τα άτομα που υπολογίζεται ότι έχουν εκτοπιστεί για λόγους βίας, πολεμικών συγκρούσεων και καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ξεπερνούν τα 51 εκατομμύρια (2014: 5-6).

Για μια ακόμη φορά οι πρόσφυγες αποτελούν μαζικό φαινόμενο, όμως οργανισμοί και μεμονωμένα κράτη αποδεικνύονται ανίκανα να αντιμετωπίσουν στοιχειωδώς το πρόβλημα (Agamben 2015: 40).

Μάλιστα η περίπτωση των προσφύγων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και κρύβει κάτι το αλλόκοτο.

Το παράδοξο εδώ είναι ότι ακριβώς η φιγούρα που θα έπρεπε κατ' εξοχήν να ενσαρκώνει τα δικαιώματα του ανθρώπου, ο πρόσφυγας, συναντά αντίθετα τη ριζική κρίση αυτής της έννοιας (Agamben 2015: 41).

Ακόμη και σήμερα, σε σχέση με το ζήτημα των προσφυγικών ροών στην Ελλάδα, δεν μειώνονται οι φωνές που προτάσσουν ως λύση για τη διαχείριση του προβλήματος, μια πορεία προς την πολιτική κράτησης (Σπυροπούλου 2015: 11). Παράλληλα με την παραπάνω αποτελεσματική λύση που υποσκάπτει την έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν γίνεται αναφορά στις ευθύνες και τις παρεμβάσεις κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άλλων κρατών και διεθνών οργανισμών.

Η κλιμάκωση των συγκρούσεων και των καταπατήσεων σε περιοχές του πλανήτη, φαίνεται να αυξάνει τα επίπεδα των ροών, όπως σημειώνει και ο Robert Park (1928: 883). Ειδικότερα στην περίπτωση της Συρίας, η αναζωπύρωση των πολεμικών συγκρούσεων και η μετατόπιση του πολέμου από το εσωτερικό μέτωπο, σε μια σύρραξη με το Ισλαμικό Κράτος, συνέβαλε ταχύτατα στη διάλυση του κράτους. Σε αυτό είχε συμμετοχή και ο διεθνής αλλά και ο τοπικός παράγοντας, που υποστήριξε τον Σύριο Πρόεδρο ή την αντιπολίτευση, μέχρι το Ισλαμικό Κράτος να κάνει την κατάσταση ακόμη πιο προβληματική.

Έτσι, βλέπουμε με αφορμή το παράδειγμα της Συρίας, πως ένα ζήτημα προσφυγικών ροών, είναι ιδιαίτερα σύνθετο, εμπλέκει πολλούς παράγοντες και δεν δημιουργείται από τη μία μέρα στην άλλη.

Σε σχέση με το προσφυγικό ζήτημα, η Ευρωπαϊκή Ένωση αντέδρασε σπασμωδικά, με πολλές παραλήψεις και καθυστερήσεις, σε ένα σοβαρό θέμα που υπήρχαν αυξημένες απαιτήσεις. Δεν συνέβαλε στην ειρήνευση (που θα έπαυε την ανάγκη μετακίνησης), δεν φρόντισε για τον έλεγχο και την ασφαλή μετακίνηση των προσφυγικών πληθυσμών, η προσπάθειά της έμεινε ημιτελής σε μια πορεία διαμοιρασμού ανθρώπων στα κράτη -μέλη, μετά την καθυστερημένη υπέρβαση της συνθήκης (Δουβλίνο II). Η Γερμανία επωμίστηκε το μεγαλύτερο βάρος, άλλες χώρες αρνήθηκαν να συμμετέχουν και άλλες έθεσαν ως προϋπόθεση συμμετοχής, την υποδοχή μικρού αριθμού μη μουσουλμάνων προσφύγων.

Η υπέρβαση των συνθηκών που ίσχυαν για τα κράτη μέλη, θα μπορούσε να ιδωθεί ως ένα θετικό βήμα για την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος. Εδώ συναντάμε τη ντεριντιανή διάκριση ανάμεσα στην «άνευ όρων φιλοξενία» και τους νόμους που ρυθμίζουν τη φιλοξενία. Ο πρώτος όρος φαίνεται να επηρεάζει τον δεύτερο, έτσι ώστε οι νόμοι που ρυθμίζουν το προσφυγικό να γίνονται πιο ευνοϊκοί και κάθε ευρωπαϊκό κράτος να υποδέχεται αναλογικά έναν αριθμό ατόμων, αντί οι πρόσφυγες να στοιβάζονται στις χώρες υποδοχής.

Ο Γεράσιμος Κακολύρης σχολιάζοντας το έργο του Γάλλου φιλοσόφου αναφέρει:

... η υπεύθυνη πολιτική πράξη και απόφαση συνίσταται στην ανάγκη μιας αδιάλειπτης διαπραγμάτευσης ανάμεσα σε αυτές τις δύο ετερογενείς απαιτήσεις (Κακολύρης 2013: 39).

Για να προσδιορίσει ακόμη περισσότερο η σχέση των δύο όρων, η *δίκαιη φιλοξενία* διακόπτει τη σχέση της με τη *δικαιική φιλοξενία* και παράλληλα:

... μπορεί να τη θέτει και να τη διατηρεί σε μια ακατάπαυστη προοδευτική κίνηση (Derrida 2006: 35)

Τηρουμένων των αναλογιών, η φιλοξενία θα μπορούσε να συναντηθεί με την υποδοχή του ξένου, δηλαδή στην περίπτωση μας του πρόσφυγα. Όμως, θα πρέπει να είμαστε πιο υποψιασμένοι όταν πρόκειται για μετακίνηση ανθρώπων που φέρουν το δυναμικό τους και μπορούν να γίνουν εργαζόμενοι.

Εντύπωση προκαλεί η «γενναιόδωρη» στάση της Γερμανίας. Κάπου εδώ θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τη προειδοποίηση του Karl Marx (1866), σχετικά με τις μετακινήσεις πληθυσμών. Ο Marx προειδοποιεί για τις κινήσεις των εργοδοτών κατά τη διάρκεια διεκδικήσεων του εργατικού κινήματος. Εργοδότες στη Μεγάλη Βρετανία προσπάθησαν να φέρουν προσωπικό από την Κεντρική Ευρώπη, προκειμένου να μην μπουν σε διαπραγματεύσεις με τους εργάτες.

Σήμερα, δεν έχουμε να κάνουμε ακριβώς με μετατόπιση εργατικού δυναμικού, αλλά εν δυνάμει εργατικό δυναμικό που μελλοντικά θα συνεισφέρει στους τομείς της εργασίας και της ασφάλισης. Οι πρόσφυγες θα μπορούσαν να ιδωθούν ως μελλοντικά εργατικά χέρια, που θα συνέβαλαν στην εκ νέου διαμόρφωση της αγοράς εργασίας και του ασφαλιστικού συστήματος. Έτσι καλό θα ήταν να λάβουμε υπόψη και άλλους παράγοντες που διαμορφώνουν τη στάση κρατών.

Οι μετανάστες και οι πρόσφυγες ... χρησιμοποιούνται σαν αποδιοπομπαίοι τράγοι για τις κρίσεις του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και ταυτόχρονα ως φτηνό (ή δωρεάν) εργατικό δυναμικό που επιτρέπει τη συσσώρευση κεφαλαίου η οποία θα βοηθήσει το σύστημα να διατηρήσει την κερδοφορία του (Χατζηστεφάνου 2015).

Όπως τονίζει ο Peter Kulitz, Πρόεδρος του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου του Bade-Wurtemberg, πέρα από την ανθρωπιστική δράση η Γερμανία ελπίζει ότι θα βρει στους πρόσφυγες (που ανέρχονται στο ένα εκατομμύριο), το εργατικό δυναμικό της επόμενης δεκαετίας. Για να προσθέσει, ότι υπάρχει μια άσχημη δημογραφική κατάσταση

στη Γερμανία, και οι Βιομηχανία είναι η πρώτη που θα καλωσορίσει τους μετανάστες (Immigrants, an Opportunity for Europe 2015).

Επομένως, η άρση συνθηκών για να επιτραπεί η εγκατάσταση των προσφύγων, δεν είναι μια αθώα πράξη αλληλεγγύης. Παράλληλα οι καιροί προσφέρονται ακόμη, για τη διατήρηση του ρυθμού ανάπτυξης και την αύξηση των κερδών. Επιπλέον, οι νέες συνθήκες κρύβουν μια κατάσταση ρευστότητας και αποξένωσης.

Σε επίπεδο ενσωμάτωσης και εργασιακής ένταξης το «γερμανικό όνειρο», φαίνεται να ξεθωριάζει για μεγάλο μέρος του εκτοπισμένου πληθυσμού και εδώ βρισκόμαστε μπροστά σε μια αντίφαση.

Εταιρείες που δραστηριοποιούνται στους τομείς εστίασης, κατασκευών, καθαριότητας και μεταφορών, φαίνεται να επωφελούνται. Ενώ, δεν είναι λίγοι οι πρόσφυγες που οδηγούνται στη μαύρη αγορά και παραμένουν παγιδευμένοι, σε ρευστό εργασιακό καθεστώς όπου υπάρχουν χαμηλοί μισθοί, ανασφάλιστη εργασία και ελλειπείς κρατικοί έλεγχοι. Ο Peter Kulitz, υποστηρίζει ότι δεν προτείνει τη μείωση του κατώτατου μισθού, αλλά την προσαρμογή του στην ομάδα των προσφύγων, έτσι ώστε οι τελευταίοι να περιλαμβάνονται σε άλλη μισθολογική κλίμακα (Immigrants, an Opportunity for Europe 2015). Κάπου εδώ η εργοδοτική ασυδοσία, συναντά θεσμικές προτάσεις για την περαιτέρω ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων, σε βάρος του νεοεισερχόμενου και πιθανότατα του προϋπάρχοντος εργατικού δυναμικού.

Περιπλάνηση και ρευστότητα.

Μερικές φορές νομίζω ότι είμαστε σαν δύο δέματα.

Είμαστε δεμένα, μέσα σ' ένα τρένο...
που μας πηγαίνει σε μια άγνωστη διεύθυνση.
Κάνουμε μεγάλο ταξίδι μαζί,
αλλά αγνοούμε το περιεχόμενο.
(Link, Nirgendwo in Afrika)

Στην ταινία *Πουθενά στην Αφρική*, επίκεντρο ενδιαφέροντος είναι η σχέση ενός ζευγαριού γερμανοεβραϊκής καταγωγής που έχει ξεφύγει από τη ναζιστική Γερμανία, προσπαθώντας να επιβιώσει στην Κένυα, στα τέλη της δεκαετίας του 1930.

Το ταξίδι, η αγωνία, η περιπλάνηση και το εσωτερικό χάσμα, χαρακτηρίζουν την εμπειρία του πρόσφυγα. Αυτός βρίσκεται χαμένος ανάμεσα στη γλώσσα υποδοχής και στο δικό του *ιδίωμα*. Κάπου εκεί, εμφανίζεται ο φόβος της μη χρήσης της γλώσσας καταγωγής. Το αποτέλεσμα σε αυτήν την περίπτωση θα ήταν να γίνει ... *πιο εξόριστος παρά ποτέ*.²

Στην καταγωγή και την υποδοχή αναφέρεται και ο Richard Sennett. Μιλάει για δύο τραύματα που χαρακτηρίζουν τον ξένο. Το πρώτο *σηματοδοτεί* τις καταβολές του και το δεύτερο τη *μετέπειτα ιστορία* του (Sennett 2015: 108).

Κοντά σε αυτή τη διπλή ένταση, της βιογραφίας του ξένου και του νέου «πολιτιστικού προτύπου», αναφέρθηκε παραπάνω και ο Schuetz. Εκεί είδαμε τη δυσκολία του νεοεισερχόμενου να λειτουργήσει στη νέα ομάδα, να σκεφτεί με συνηθισμένο τρόπο, να μοιραστεί το παρελθόν της κοινωνίας στην οποία εισέρχεται (Schuetz 1944: 502).

Η δική του βιογραφία και ο τρόπος σκέψης της παλιάς κοινωνικής ομάδας, παραμένουν εν ενεργεία, σηματοδοτώντας τη διπλή ένταση και φέρνοντας τον ξένο κοντά στα

2 Με αυτόν τον τρόπο σχολιάζει ο Jacques Derrida τον κίνδυνο που θα αντιμετώπιζε, αν δεν μιλούσε στο γλωσσικό ιδίωμα των γαλλικών, με το οποίο έχει το *δέσιμό* του. Αυτό συμβαίνει όταν του απονέμεται το βραβείο «Αντόρνο» και ενώ φλερτάρει με τη χρήση της γλώσσας φιλοξενίας που είναι τα Γερμανικά (Jacques Derrida (2002: 21).

δύο τραύματα που μόλις αναφέρθηκαν: την καταγωγή και την περιπλάνηση.

Σε αυτά αναφέρεται και η Hannah Arendt όταν λέει ότι οι πρόσφυγες δεν μιλάνε μεταξύ τους για το παρελθόν και αντ' αυτού έχουν βρει τον τρόπο τους να διαχειρίζονται ένα αβέβαιο μέλλον.

Το δεύτερο τραύμα έχει ιδιαίτερη σημασία για τον Sennett (2015: 107-8), ο οποίος ανατρέπει στην παρατήρηση του Θουκυδίδη

... ότι οι ξένοι δεν μπορούσαν να μιλάνε, που σημαίνει όχι ότι δεν ήξεραν να μιλήσουν, αλλά ότι ο λόγος τους λίγο μετρούσε στην πόλη ήταν η φλυαρία αυτών που δεν είχαν δικαίωμα ψήφου.

Αντίστοιχα και για τον εξόριστο διανοούμενο, έχουμε από τη μία πλευρά ένα βαθύ τραύμα που τον αποκόβει από το κοινωνικό και πολιτισμικό του περιβάλλον, τη γλώσσα του, τους αναγνώστες του ... τις πηγές βιοπορισμού του, όπως και από το οικείο τοπίο στο οποίο βασίζεται ο τρόπος σκέψης του. Παράλληλα, η διορατικότητα που μπορεί να επιδεικνύει σε σχέση με τα γεγονότα, καταδικάζεται στο να μην εισακούεται (Traverso 2015: 80-81).

Έτσι, καταλήγουμε σε ..

... ένα τραύμα καταγωγής που δεν μπορεί να συγκαλυφθεί, και το τραύμα του πλάνητα, που δεν γιατρέυεται (Sennett 2015: 109).

Αυτή η καταγωγή που επιβαρύνει τον ξεριζωμένο και η δύσκολη διαδρομή του, δεν είναι οι μόνες κακοτοπιές που έχει να αντιμετωπίσει. Μπροστά του έχει μια ρευστή κοινωνία και μια αφιλόξενη κατάσταση. Στο κοινωνικό πεδίο η κατανόηση είναι δύσκολη, τα αυτονόητα λίγα.

Οι εκπρόσωποι της νέας κοινωνικής ομάδας, δεν κατανοούν πάντα την κατάσταση του πρόσφυγα:

Οι καινούριοι μας φίλοι, μάλλον παραζαλισμένοι από τόσους πολλούς σπουδαίους και διάσημους ανθρώπους, δύσκολα καταλαβαίνουν ότι στη βάση όλων μας των περιγραφών για τα περασμένα μεγαλεία βρίσκεται μια ανθρώπινη αλήθεια: κάποτε ήμασταν κάποιοι για τους οποίους νοιάζονταν ορισμένοι άνθρωποι, μας αγαπούσαν οι φίλοι μας και οι ιδιοκτήτες των σπιτιών μας ήξεραν ότι πληρώναμε το νοίκι (Arendt 2015: 21).

Στο απόσπασμα αυτό εντοπίζουμε την αδυναμία επικοινωνίας του ξένου με τα μέλη της νέας ομάδας. Το μοίρασμα μεταξύ τους μπορεί να γίνει μόνο για το παρόν και το μέλλον και όχι για το παρελθόν, όπως αναφέρει και ο Schuetz.

Έτσι, έχουμε ιστορίες, αφηγήσεις για το παρελθόν για να αντιμετωπιστεί το κενό στο παρόν:

... η αφήγηση, η αφήγηση της προέλευσης και η αφήγηση του προορισμού είναι τεχνάσματα ανέφικτα. Τεχνάσματα θεατρικά κι αυτά. Υπάρχει εδώ και πάλι άβυσσος, μια πλειοδοσία που η υπερβολική καμπύλη της δεν τελειώνει ποτέ (Derrida 2001: 46).

Στον σημερινό δημόσιο διάλογο δεν εκφράζονται οι τρόποι συνύπαρξης, επικοινωνίας και ενσωμάτωσης, ούτε οι τρόποι επούλωσης του διπλού τραύματος της προσφυγιάς. Η ρευστότητα είναι ο όρος που χαρακτηρίζει την περίπτωση του πρόσφυγα.

Η περιπλάνηση του ξένου είναι αυτή που θέτει ερωτήματα, είναι αυτή που φέρνει σε αμηχανία τις αντιθέσεις που προσδιορίζονται κοινωνικά και αποκρυσταλλώνονται πολιτικά.

Η απειλή που κουβαλά αυτός είναι πιο τρομακτική και από αυτή του εχθρού. [...] Όπως αυτή η αντίθεση (φίλου/ εχθρού) είναι το θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζεται όλη η κοινωνική ζωή και όλες οι διαφορές που τη διευθετούν και τη διατηρούν σε συνοχή, ο ξένος υποσκάπτει την ίδια την κοινωνική ζωή (Bauman 1998: 55).

Έτσι, διανοίγονται τα όρια της περιπέτειας στις νεωτερικές κοινωνίες. Η σιγουριά δίνει τη θέση της σε μια ρευστή κατάσταση. Η αβεβαιότητα και το άγχος που προκύπτουν από αυτήν, παράγονται σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Τα κράτη δεν μπορούν πλέον να αντιμετωπίσουν αυτήν την αβεβαιότητα.

Εκεί που η αποκομιδή ανθρώπινων απορριμάτων, όπως γινόταν στο πλαίσιο του αποικισμού και της ιμπεριαλιστικής κατάστασης, ήταν ένας τρόπος να αντιμετωπιστούν τοπικά προβλήματα με *παγκόσμιου χαρακτήρα λύσεις*, μέσα από την επικράτηση της νεωτερικότητας, αντιμετωπίζονται παγκόσμια προβλήματα, όπως το προσφυγικό, με *τοπικού χαρακτήρα λύσεις* (Bauman 2005: 19).

Έτσι, οι ανισότητες εντείνονται, οι άνθρωποι εκτοπίζονται στο περιθώριο: στο περιθώριο της κοινωνίας, στο περιθώριο συνόρων, με έναν πολιτικό λόγο που οδηγεί στην επισφάλεια. Οι μετανάστες (όπως και οι γυναίκες) ...

...αναπαρίστανται ως πλεονάζοντα σώματα της εθνικής και διεθνικής νεοφιλελεύθερης τάξης πραγμάτων. Μετατρέπονται, έτσι, στο αποκηρυγμένο περιθώριο της τάξης του πολιτικού: ιδεώδεις άλλοι, ιδεώδη θύματα (Αθανασίου & Τσιμουρής 2013: 5).

Τα όρια, τα σύνορα, οι φράχτες, γίνονται απροσπέλαστα στην περίπτωση των ξένων. Η ρευστότητα μετατρέπεται σε αβεβαιότητα και αποξένωση, σε ένα ασαφές ευρωπαϊκό πλαίσιο που ούτε η ίδια η εξουσία δεν μπορεί να διαχειριστεί και να καθοδηγήσει.

Το όριο από έννοια που χωρίζει αλλά και ενώνει στο έργο του Simmel (Skoric et al. 2013: 591), γίνεται περιθώριο για εκατομμύρια ζωές.

Εδώ θα ταίριαζε το ποίημα *Ανάβαση*, του Paul Celan. Στους στίχους του περιγράφεται μια δύσκολη πορεία, που χαρακτηρίζεται από εντάσεις, από το υγρό στοιχείο, τους θαλασσαβαμμένους μόλους, τον *απέραντο πόντο*, τις *σημαδούρες* (Celan, 1995: 159). Παρ' όλα αυτά το ποίημα κλείνει με μία λέξη: «Μαζί». Αντί για αυτό θα γίνει αναφορά στον ποιητή Cesar Vallejo, όπως τον ταξιδεύει ο Θανάσης Παπακωνσταντίνου:

Στου δειλινού την άκρη αποκοιμήθηκα
σαν ξένος, σαν ξενάκι, σαν πάντα ξένος
κι ήρθε και κατακάθησε πάνω μου σαν σεντόνι
όλη της γης η σκόνη,

Αυτή η «λέξη», «πανταξένος», χαρακτηρίζει την κατάσταση του πρόσφυγα. Σε αυτήν την περίπτωση η περιπέτεια και η περιπλάνηση, ξεγυμνώνονται από τη γοητεία τους. Η ζωή ανάμεσα στην καταγωγή και τον τόπο υποδοχής σημαδεύεται από τη *ρευστότητα*. Ο ξένος εκτός από τη δυσκολία στην ενσωμάτωσή του, έχει να αντιμετωπίσει αλλοπρόσαλλες πολιτικές και αβέβαιες λύσεις για την επιβίωση του. Οδηγείται σε μια πορεία ανάμεσα σε ένα τραυματικό παρελθόν και ένα ρευστό και αποξενωμένο παρόν.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bauman, Zygmunt (1998), *Modernity and Ambivalence*, Cambridge, UK, Polity Press.
- Eurostat (2015, September 16), "Asylum Quarterly Report", Retrieved October 16, 2015, from <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/publications>
- International Organization for Migration (2015), "Report – 30 September", Retrieved October 16, 2015, from http://greece.iom.int/sites/default/files/iom_greece_-_september_2015.pdf
- Marx, Karl (1866), "A warning", *The International Workingmen's Association*, Retrieved October 17, 2015, from <https://www.marxists.org/history/international/iwma/documents/1866/warning.htm>
- Mc Lemore, S. Dale (1970), "Simmel's 'Stranger': A Critique of the Concept", *Pacific Sociological Review*, Spring. σελ. 86-94.
- Park, Robert (1928), "Human migration and the marginal man", *American Journal of Sociology*, vol. 33: 881-893.
- Schuetz, Alfred (1944), "The stranger: An essay in social psychology", *American Journal of Sociology*, vol. 49: 499-507.
- Simmel, Georg (1950), *The Sociology of Georg Simmel*, Glencoe IL, The Free Press.
- Skoric, M., Kisjunas, A. & Skoric, J. (2013), "Excursus on the Stranger' in the context of Simmel's Sociology of Space", *Sociologia*, vol.45 (6): 589-602.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2014), *War's Human Cost, Global Trends 2013*, Geneva, U.N.H.C.R.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2013), *Displacement: The New 21st Century Challenge, Global Trends 2012*, Geneva, U.N.H.C.R.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2012), *A year of crises, Global Trends 2011*, Geneva, U.N.H.C.R.
- Wood, Margaret Mary (1934), *The Stranger: A Study in Social Relationships*, New York, Columbia University Press.
- Agamben, Giorgio (2015), «Πέρα από τα δικαιώματα του ανθρώπου», στο H. Arendt, G. Agamben & E. Traverso (eds), *Εμείς οι πρόσφυγες*, Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, σελ. 35-50.
- Αθανασίου, Αθηνά & Τσιμουρή, Γιώργος (2013), «Χαρτογραφώντας τη βιοπολιτική των συνόρων: σώματα, τόποι, απεδαφοποιήσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140-141 Β' Γ', 2013, σελ. 3-37.
- Αντωνοπούλου, Μαρία (1991), *Θεωρία και Ιδεολογία στη σκέψη των κλασσικών της κοινωνιολογίας*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Arendt, Hannah (2015), «Εμείς οι πρόσφυγες», στο H. Arendt, G. Agamben & E. Traverso, *όπ.παρ.*, σελ. 9-34.
- Bauman, Zygmunt (2005), *Σπαταλημένες ζωές. Οι απόβλητοι της νεωτερικότητας*, Αθήνα, Κατάρτι.
- Celan, Paul (1995), *Του κανενός το ρόδο*, Αθήνα, Εκδόσεις Άγρας.
- Derrida, Jacques (2006), *Περί Φιλοξενίας*, Αθήνα, Εκκρεμές.
- Derrida, Jacques (2002), «Η γλώσσα του ξένου», *Ο Πολίτης*, 96: 18-28.
- Derrida, Jacques (2001), «Μα τι ακριβώς δέχεται, ξαφνικά, μια γλώσσα υποδοχής;», *Ποίηση*, τευχ. 18, Φθινόπωρο-Χειμώνας, σελ. 43-49.
- Κακολύρης, Γεράσιμος (2013), «Η ηθική της φιλοξενίας: Ο Ζακ Ντερντά για την απροϋπόθετη και την υπό όρους φιλοξενία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140-141 Β'-Γ', σελ. 39-55.
- Sennett, Richard (2015), *Ο ξένος, δύο δοκίμια για την εξορία*, Αθήνα, ΜΙΕΤ.
- Σπυροπούλου, Γεωργία (2015), «Προσφυγικό: Μπορούμε να αποφύγουμε τα χειρότερα;», *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 130-131, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 9-13.
- Traverso, Enzo (2015), «Εξορία και βία, μια ερμηνευτική της απόσταση», στο H. Arendt, G. Agamben & E. Traverso, *όπ.παρ.*, σελ. 51-100.
- Χατζηστεφάνου, Άρης (2015, Σεπτέμβριος 12), «Μετανάστης-Πρόσφυγας- Εργάτης», *Η εφημερίδα των συντακτών στο διαδίκτυο*, Ανακτήθηκε 15 Οκτωβρίου 2015 από <http://www.efsyn.gr/arthro/metanastis-prosfygas-ergatis>
- Ψημένος, Ιορδάνης (1995), *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια: Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*, Αθήνα, Παπαζήσης.

Οπτικοακουστικό υλικό

- Herrman, P. (Producer) & Caroline, L. (Director) (2001), *Nirgendwo in Afrika* (Nowhere in Africa)[Κινηματογραφική Ταινία], Germany, Zeitgeist Films.
- Lepers, J. P. (Presenter) (2015), *Immigrants, an Opportunity for Europe?*, France, Arte tv.
- Παπακωνσταντίνου, Θ. (2006), “Διάφανος”, Διάφανος, Αθήνα, Lyra.